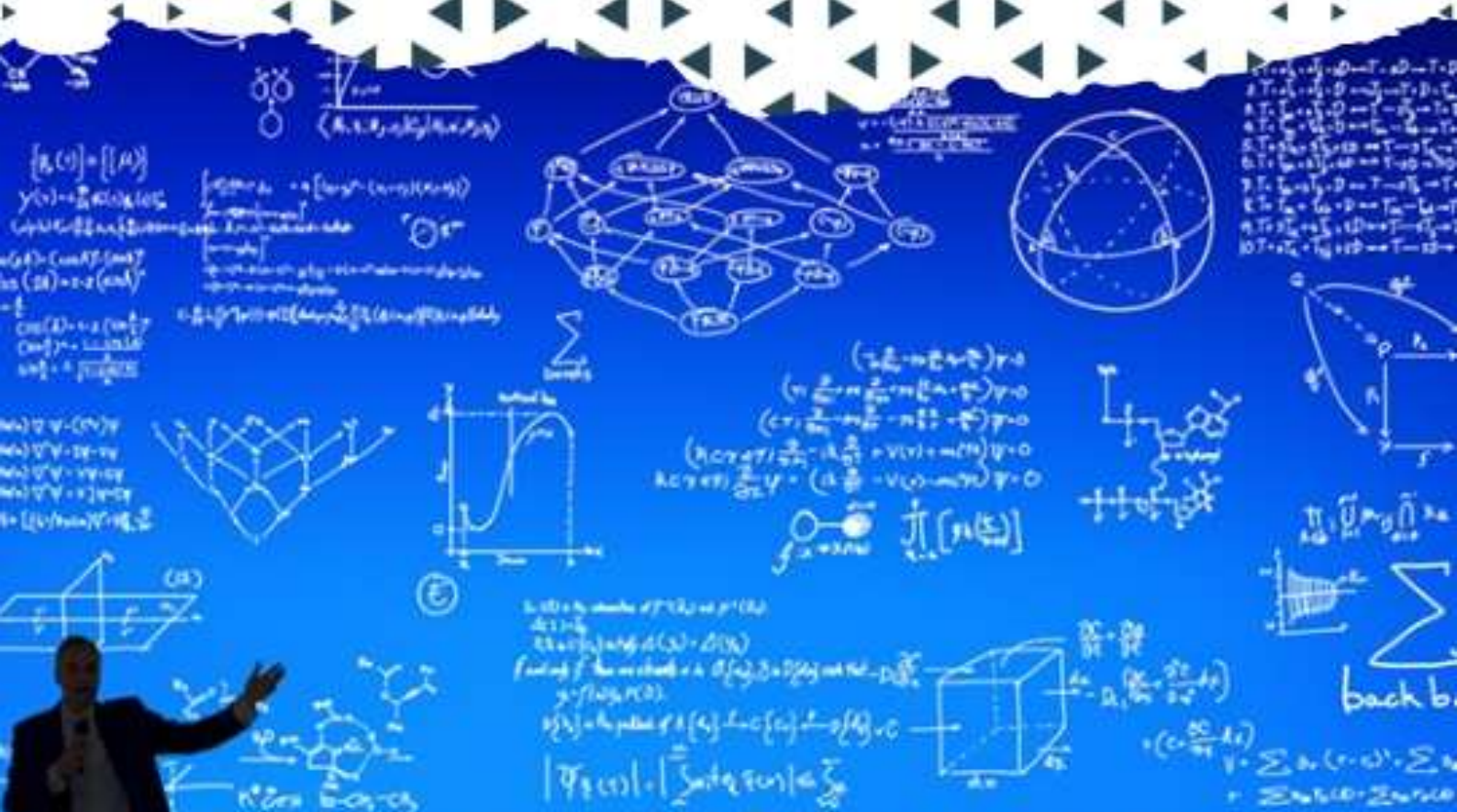

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

ZAMONAVIY ILM-FAN VA TA'LIM: MUAMMO VA YECHIMLAR ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

+998335668868

<https://innoworld.net>

Google Scholar doi

zenodo

OpenAIRE

2025

**«INNOVATIVE WORLD» ILMIY TADQIQOTLARNI QO'LLAB-
QUVVATLASH MARKAZI**

**«ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOTLAR: MUAMMO VA
YECHIMLAR» NOMLI 2025-YIL № 5-SONLI ILMIY, MASOFAVIY,
ONLAYN KONFERENSIYASI**

**ILMIY-ONLAYN KONFERENSIYA TO'PLAMI
СБОРНИК НАУЧНЫХ-ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЙ
SCIENTIFIC-ONLINE CONFERENCE COLLECTION**

Google Scholar

ResearchGate

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

OpenAIRE

**Academic
Resource
Index
ResearchBib**

Directory of Research Journals Indexing

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2025

ULUG'BEK VA UNING AKADEMIYASI TARIXI

Toshpulatov Bobur Rasul o'g'li

Termiz Davlat Pedagogika instituti o'qituvchisi.

G'afforova Maftuna Sheraliyevna,

Esanova Zilola Ulug'bek qizi

Termiz Davlat Pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya. Mazkur maqolada Mirzo Ulug'bekning ilmiy faoliyati va Samarqandda shakllangan Ulug'bek akademiyasining jahon ilm-fani taraqqiyotidagi o'rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda Ulug'bekning olim va davlat arbobi sifatidagi faoliyati, Samarqand ilmiy maktabining shakllanishi, rasadxona faoliyati hamda bu muhitda yetishib chiqqan Qozizoda Rumiy, G'iyosiddin Jamshid Koshiy va Ali Qushchi kabi olimlarning ilmiy merosi yoritilgan. Shuningdek, "Zij-i jadid-i Ko'ragoniy" asarining astronomiya va matematika fanlari rivojidagi tarixiy ahamiyati asoslab berilgan. Maqola Sharq uyg'onish davri ilmiy tafakkurini o'rganishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Mirzo Ulug'bek, Ulug'bek akademiyasi, Samarqand rasadxonasi, astronomiya, matematika, Zij, Sharq uyg'onish davri.

Kirish. Markaziy Osiyo ilm-fan va madaniyat tarixida Mirzo Ulug'bek (1394–1449) shaxsiyati alohida o'rin tutadi. U nafaqat temuriylar sulolasining yirik siyosiy arbobi, balki o'z davrining yetuk olimi, astronomi va matematikasi sifatida tanilgan. Ulug'bek faoliyati Sharq uyg'onish davrining eng yuksak bosqichlaridan birini tashkil etib, ayniqsa Samarqandda tashkil etilgan ilmiy muhit — **Ulug'bek akademiyasi** orqali jahon ilm-fani taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan.

Mazkur maqolada Ulug'bekning ilmiy faoliyati, Samarqand ilmiy maktabining shakllanishi, uning tarkibi va tarixiy ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi.

1. Mirzo Ulug'bek – olim va davlat arbobi. Mirzo Ulug'bek Amir Temurning nabirasi bo'lib, yoshligidanoq ilm-fanga katta qiziqish bildirgan. U hukmdor bo'lishi bilan birga, ilmiy bilimlarni rivojlantirishni davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri deb bildi. Ulug'bek ayniqsa **astronomiya va matematika** fanlariga alohida e'tibor qaratdi.

Ulug'bek ilmni faqat amaliy maqsadlar uchun emas, balki **nazariy fan sifatida** rivojlantirish tarafdori bo'lgan. Bu jihat uni o'z davrining ko'plab hukmdorlaridan tubdan farqlaydi.

2. Samarqand – XV asrning ilmiy markazi. Ulug'bek hukmronligi davrida Samarqand Sharqning eng yirik ilmiy va madaniy markaziga aylandi. Shaharda madrasalar, kutubxonalar va ilmiy muassasalar barpo etildi. 1420-yilda Samarqandda bunyod etilgan **Ulug'bek madrasasi** nafaqat diniy, balki dunyoviy fanlar, xususan matematika va astronomiya o'qitiladigan yirik ilmiy markaz bo'ldi.

Mazkur muhitda ilmiy izlanishlar muntazam olib borilib, bilimlar avloddan-avlodga uzatildi. Aynan shu muhit keyinchalik "Ulug'bek akademiyasi" nomi bilan tanildi.

3. Ulug'bek akademiyasi tushunchasi va mohiyati. Ilmiy adabiyotlarda "Ulug'bek akademiyasi" deganda rasmiy hujjat bilan tasdiqlangan muassasa emas, balki **Samarqandda Ulug'bek atrofida jamlangan olimlar majmuasi va ilmiy maktab** tushuniladi. Bu akademiya o'z davrida Yevropadagi keyingi akademiyalarga o'xshash ilmiy markaz vazifasini bajargan.

Ulug'bek akademiyasining asosiy xususiyatlari:

- ilmiy tadqiqotlarning tizimli olib borilishi;
- astronomiya va matematikaning yetakchi fan sifatida rivojlanishi;
- nazariy va amaliy ilmning uyg'unlashuvi;
- ilmiy hamkorlik va ustoz-shogird an'anasining kuchliligi.

4. Samarqand rasadxonasi va ilmiy tadqiqotlar. 1428–1429-yillarda Ulug'bek tashabbusi bilan **Samarqand rasadxonasi** qurildi. Bu rasadxona o'z davrining eng yirik va eng mukammal astronomik inshootlaridan biri edi. Unda ulkan sekstant (yoyli kvadrant) o'rnatilgan bo'lib, u osmon jismlarining holatini nihoyatda aniqlik bilan kuzatish imkonini bergan.

Rasadxonada:

- yulduzlar katalogi tuzildi;
- Quyosh va Oy harakati aniq hisoblandi;
- astronomik jadvallar ishlab chiqildi.

Bu ishlar sof nazariy astronomiya va matematik hisob-kitoblarga asoslangan bo'lib, Ulug'bek akademiyasining ilmiy saviyasini yaqqol namoyon etadi.

Xulosa. Mirzo Ulug'bek va uning akademiyasi Markaziy Osiyo ilm-fani tarixida beqiyos hodisa hisoblanadi. Ulug'bek ilm-fanni davlat siyosati darajasiga ko'targan hukmdor-olim sifatida tarixda qolgan. Samarqand ilmiy maktabi va rasadxona faoliyati natijasida yaratilgan ilmiy meros bugungi zamonaviy astronomiya va matematika fanlarining muhim tarixiy poydevorlaridan biridir. Shu bois Ulug'bek va uning akademiyasi jahon ilm-fani taraqqiyotida muhim o'rin egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. **Ulug'bek M.** *Zij-i jadid-i Ko'ragoniy*. — Toshkent: Fan, 1978.
2. **Qozizoda Rumi**. *Astronomiya va matematika risolalari*. — Toshkent: Fan, 1965.
3. **G'iyosiddin Jamshid Koshiy**. *Miftoh ul-hisob*. — Toshkent: Fan, 1973.
4. **Ali Qushchi**. *Astronomiyaga oid asarlar*. — Toshkent: Fan, 1969.
5. **Bartold V. V.** *Ulug'bek va uning davri*. — Moskva: Nauka, 1964.
6. **Boyer C. B., Merzbach U. C.** *A History of Mathematics*. — New York: John Wiley & Sons, 1991.
7. **Kline M.** *Mathematical Thought from Ancient to Modern Times*. — New York: Oxford University Press, 1972.